

CUKUROVA
7TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC
RESEARCHES CONFERENCE
September 7-8, 2021
ADANA

FULL TEXT BOOK

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Hakan ALBAYRAK

ISBN: 978-625-7464-17-8

CUKUROVA 7th INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE

September 7-8, 2021 / ADANA, TURKEY

FULL TEXT BOOK

Edited by

Assoc. Prof. Dr. Hakan ALBAYRAK

by

IKSAD GLOBAL PUBLISHING HOUSE

All rights of this book belong to IKSAD GLOBAL Publishing House

Authors are responsible both ethically and juridically

IKSAD GLOBAL Publications – 2021©

Issued: 20.09.2021

ISBN: 978-625-7464-17-8

ŞEMSÜDDİN SEMERKANDİ’DE NEFSİN TİKELLERİ İDRAK KAPASİTESİ*

THE PERCEPTION CAPACITY OF THE SOUL TO PARTICULARS IN SHAMS AL-DİN
AL-SAMARQANDI

Öğretim Görevlisi Dr. Tarık TANRIBİLİR

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

orcid: 0000-0002-4276-9972

ÖZET

Yazarımızın tam adı Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkindî’dir. O, hicri 7./13. asrın sonları ve 8./14. asrın ilk çeyreğinde yaşamış ve h. 722 yılında vefat etmiş önemli bir Türk-İslâm düşünürüdür. Semerkandî felsefe, mantık, matematik, münâzara, ve astronomi gibi alanlarda önemli eserler vermiş çok yönlü bir ilim insanıdır.

Filozoflar tarafından ileri sürülen tikellerin yalnızca duyular aracılığıyla idrak edilebileceği tezi, duyu araçlarından münezzeh olan Tanrı’nın tikelleri idrak edemeyeceği ihtimalini gündeme getirmiştir. Tanrı’nın duyu organlarından münezzeh olması ve nefsin yalnızca tümelleri idrak etmesini esas alan İslam filozofları, “*nefsin tikelleri tümel formuyla algılaması*” kuramını geliştirmişlerdir. Nitekim Tanrı’nın tikelleri algılamaması ya da tikelleri somut ve tikel formuyla algılaması, teolojik ve epistemolojik problemlere yol açabilir. Filozofların bu kuramını Tanrı’nın ilim sıfatında bir sınırlandırma olarak değerlendiren kelimciler, bu kurama dayanak teşkil eden nefislerin yalnızca tümel kavramları idrak edebileceği ilkesini reddetmişlerdir. Onlara göre nefis, tümellerin yanı sıra tikelleri de idrak edebilmektedir. Semerkandî de bu konuda kelimcilerden yana tutum alarak ileri sürdüğü sağ duyusal ve pratik delili aracılığıyla nefsin tikelleri tikel formuyla idrak etmesini zorunlu olarak değerlendirmiştir.

Semerkindî, dış duyular olmadan dış duyular aracılığıyla elde edilen bilgiler algılanabilir mi? Dış duyular olmadan bu bilgileri algılamak mümkünse bunların ne kadarını algılayabiliriz? gibi sorulara cevap aramaktadır. Ona göre insana ait olan bilişsel ruh, rûhânî eylemlerini gerçekleştirebilmede kendi başına yeterli olmadığı için duyu idrakinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Semerkandî, bazı bilişsel ruhları bu durumdan istisna etmektedir. Şöyle ki riyazet, terk-i dünya ve tecrit ile nefislerini yetkinleştiren insanlar, eşyayı yalnızca nefisleri aracılığıyla idrak edebilmektedir. Bu durum yalana ihtimali olmayan mütevâtir haberler ile sâbittir. Dolayısıyla Semerkandî’ye göre dış duyular olmadan gerek beş duyunun tamamı gerekse de bunların bir kısmına konu olan objeler, yetkin bir nefis aracılığıyla doğrudan ve oldukları gibi yani tikel formlarıyla idrak edilebilir.

Anahtar Kavramlar: Kelam, Şemsüddin Semerkandî, Tanrı, Bilgi, Nefis, Tikel

ABSTRACT

The full name of our author is Shams al-dîn Muhammed b. Ashraf al-Husayni al-Samarqandi. He is an important Turkish-Islamic thinker who lived in the end of the 7th/13th century and the first quarter of the 8th/14th century and died in 722. Samarqandi is a versatile scientist who has produced important works in fields such as philosophy, logic, mathematics, debate and astronomy.

* Bu bildiri, aynı yazara ait olan “*Şemsüddin Semerkandî’de Ontoloji ve Epistemoloji Bağlamında Kelam-Felsefe Etkileşimi*” adlı doktora tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

The thesis, put forward by philosophers, that particulars can only be perceived through the senses, brought up the possibility that God, who is beyond the means of the senses, cannot comprehend particulars. Islamic philosophers, who are based on the fact that God is free from the senses and that the soul comprehends only universals, have developed the theory of "the soul's perception of particulars in their universal form". As a matter of fact, God's not perceiving particulars or perceiving particulars in their concrete and particular form may cause theological and epistemological problems. Considering this theory of philosophers as a limitation on God's attribute of knowledge, theologians rejected the principle that souls, which are the basis of this theory, can only comprehend universal concepts. According to them, the soul can comprehend particulars as well as universals. Samarqandi also took a side with the theologians on this issue and considered it necessary for the soul to comprehend particulars in their particular form, through his common sense and practical evidence.

Samarqandi, can the information obtained through the external senses be perceived without the external senses? If it is possible to perceive this information without external senses, how much of it can we perceive? seeks answers to questions. According to him, the cognitive soul, which belongs to the human being, needs the help of sense comprehension because it is not sufficient on its own to perform its spiritual actions. Samarqandi excludes some cognitive souls from this situation. That is to say, people who have perfected their souls with asceticism, abandonment of the world and isolation are able to comprehend things only through their souls. This situation is stable with mutawatir news that is not likely to be false. Therefore, according to Samarkandi, without external senses, objects that are the subject of all five senses as well as some of them can be perceived directly and as they are, that is, as particular, through a competent soul.

Keywords: Theology, Shams al-din al-Samarqandi, God, Knowledge, Soul, Particular

GİRİŞ

Filozofların iddia ettiği tikellerin duyular, tümellerin ise nefis aracılığıyla idrak edilebileceği tezi, duyu organlarından münezzehe ve her şeyi bilen Tanrı'nın tikelleri idraki sorunsalını gündeme getirmiştir. Tanrı'nın duyu organlarından münezzehe olmasını ve soyut nefsin yalnızca soyut tümel kavramlara konu olabileceğini temel alan İslam filozofları "*tikellerin tümel tarzda idraki*" teorisini geliştirmişlerdir. Zira Tanrı'nın tikelleri bilmemesi ya da tikelleri oldukları gibi, somut ve tikel formda algılaması, teolojik ve epistemolojik sakıncalara neden olmaktadır. İslam filozofları tarafından geliştirilen bu teoriyi, Tanrı'nın tikeller bilgisini ispatta kusurlu gören kelamcılar, filozofların bu iddiasına temel teşkil eden nefislerin yalnızca soyut tümel kavramları idrak edebileceği görüşünü reddederek nefsin, tümellere ek olarak tikelleri de doğrudan ve oldukları gibi idrak edebileceğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Semerkandî de bu konuda kelamcılara katılarak ileri sürdüğü sağduyusal ve pratik delili aracılığıyla nefsin tikelleri tikel formda idrakini zorunlu olarak değerlendirmiştir.

1. SEMERKANDÎ'DE PSİKOLOJİK DUYULAR

İnsan, sadece bilen, algılayan, düşünen, bilim yapan veya bilgi üreten bir varlık değildir. O, bütün bu faaliyetlerin yanı sıra çeşitli edimlerde bulunan bir varlıktır. Aristoteles bunların her birini ruhun işlevi olarak görmüştür. Bu işlevlerin birincisi teorik akıl, ikincisi ise pratik akla nispet edilmektedir.¹ Semerkandî de burada Aristo'yu takip ederek insan ruhunun başlıca iki yeti ya da fonksiyonundan bahsetmektedir. Birincisi, *pratik akıldır*. Pratik akıl, meslek ve sanat gibi pratik yararı olan işler hakkında düşünce üreten akıl türü ya da fonksiyonu olarak

¹ Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), 3/226.

tanımlanmaktadır. İkincisi ise *teorik akıldır*. Teorik akıl ise astronomi, fizik, matematik ve metafizik gibi insan edimlerine bağlı olmayan varlık durumları hakkında düşünce üreten akılsal birim ya da akıl türü olarak tanımlanmaktadır. Semerkandî, filozofların hilafına teorik aklın insan nefisini, pratik aklın ise hem insan nefisini hem de insan bedenini yetkinleştirdiğini düşünmektedir. Zira meslek ve sanat icra edildiği zaman nefsin arzu ettiği amaca ulaşması ve talep ettiği vasıfla nitelenmesi nedeniyle nefis de yetkinlik kazanmaktadır. Semerkandî, pratik aklın edimde bulunmak için teorik akla ihtiyaç duyduğunu ifade ederek başka bir yönüyle de teorik aklın, pratik akıldan öncelikli olduğunu ifade etmektedir. Filozoflar, yetkinleşmiş pratik akılı mutmain nefis olarak adlandırırlar. Semerkandî bu adlandırmaya katılmamaktadır. Nitekim onun da katıldığı dindarlara göre mutmain nefis, aklın her türlü tereddüt ve şüphelerden arınarak dinî ve uhrevî konularda kesin bir inanca sahip olması anlamına gelmektedir.²

Semerkandî, teorik akılı hiyerarşik etkinlik ve yetkinliği bakımından dört kategoride değerlendirmektedir:

Birincisi, *heyûlânî akıldır*. Heyûlânî akıl, nefsin idrak potansiyeline sahip olması anlamına gelmektedir. Çocukların akılı buna örnek verilebilir. Bu akıl türü, akılsal sûretler ile henüz nitelenmese de onları kabule elverişli bir yapıda bulunması nedeniyle heyûlânî akıl olarak adlandırılır.³ Nitekim heyûlâ da sûretleri kabul ederek bilfiil olmaya elverişli bir potansiyele sahip ilksel madde anlamına gelmektedir.⁴

İkincisi, *yetenekli akıldır*. Yetenekli akıl, zorunlu bilgilerin nefiste varlık kazanma durumunu ifade etmektedir. Bu aşamadaki akıl, zarûrî bilgilerden kalkarak nazarî bilgilere ulaşma yeteneğine sahip olur. Dolayısıyla onun yetenekli akıl olarak adlandırılmasının nedeni, nefsin zarûrî bilgilerden nazarî bilgilere intikal etme yeteneğine sahip olmasıdır.⁵

Üçüncüsü, *fiilî akıldır*. Fiilî akıl, nazarî bilgilerin zaman zaman unutulsa bile istenildiği zaman zihne getirilebilecek seviyede nefiste bilfiil mevcûd olması durumunu ifade etmektedir.

Dördüncüsü ise *müstefâd akıldır*. Müstefâd akıl, nazarî bilgilerin asla unutulmayacak şekilde zihinde her zaman hazır olması durumunu ifade etmektedir. Bu akıl türünün müstefâd olarak adlandırılmasının nedeni ise bilgilerini, kalamcılara göre fikir veya sezgiden; filozoflara göre ise faal akıldan istifade yöntemiyle etkinleştirmesidir.⁶

Semerkandî, teorik aklın akılsal ruha çeşitli özellikler kazandırdığını ifade eder. Bunların birincisi *fikirdir*. O fikri, akılsal ruhun neticeye ulaşabilmek için akli kıyastaki orta terimi/hadd-i evsatı ya da gerektiren terimi/melzûmu bulmak amacıyla anlamlar arasında seyahat etmesi olarak tanımlamaktadır. Bu özelliklerin ikincisi ise *sezgidir*. Semerkandî sezgiyi, akılsal ruhun orta terim ya da gerektiren terimi tefekkür etmeden neticeyi bilmesi olarak tanımlamaktadır. Sezgi, bazen bilgiye yönelik bir şevk ve talep sonucunda, bazen de şevk ve talep bulunmaksızın zihinde belirebilir. Sezgisel bilgiye en yetkin manada ulaşan

² Semerkandî, Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseyinî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, thk. Ahmed Abdurrahman eş-Şerif, (Riyad: 1990), 185; *el-Meârif f şerhi's-Sahâif*, thk. Nazîr Muhammed Nazîr İyâd, Abdullah Muhammed Abdullah İsmail (Kahire: el-Mektebettü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2017-2018), 2/761-762; *el-Mu'tekadât*, (İstanbul: Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, 1369) 66b-67a; Behişti, Ahmed el-İsferâinî, *Eltâfû'l-letâif min halli's-Sahâif* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah Efendi, 1212), 35b.

³ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 185-186; *el-Meârif*, 2/762.

⁴ Osman Karadeniz, "Heyûlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/294-295.

⁵ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 186; *el-Meârif*, 2/763.

⁶ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 186; *el-Meârif*, 2/763; *el-Mu'tekadât*, 67a; Behişti, *Eltâfû'l-letâif*, 35b.

nefse kutsal nefis, onun sahip olduğu sezgisel güce ise kutsal duyu adı verilmektedir.⁷ Semerkandî, İbn Sînâ'nın nübüvvet ve vahiy olgusunu temellendirebilmek için geliştirdiği kutsal nefis ve kutsal duyu kavramlarını benimser. İbn Sînâ'ya göre insanların en üstünü olan peygamberler, sahip oldukları en güçlü nefis ve bu nefse ait en fonksiyonel akılları sayesinde bütün bilgileri ya da pek çoğunu diğer insanlara nispetle daha kolay ve neredeyse anında sezgileyebilirler.⁸ Semerkandî, kelamcı rolünün etkisiyle İbn Sînâ'dan farklı olarak kutsal nefislerin bilgiyi faal akıldan feyz yoluyla aldıklarını değil, bilginin Allah tarafından kutsal nefislerde yaratıldığı düşünmektedir.

Semerkandî insan nefisine ek olarak başlıca üç hayvansal nefis gücü ya da fonksiyonundan da bahsetmektedir. Zira hayvanlardaki duyusal ruh, bitkilerdeki besinsel ruhu, insanlardaki düşünsel ruh da hem hayvanlardaki duyusal ruhu hem de bitkilerdeki besinsel ruhu içine almaktadır. İnsanlardaki düşünsel ruh, bir hiyerarşik düzendeki en üst katmanın bütün alt basamakları kapsaması gibi kendi altındaki her iki ruh türünü de içine almaktadır.⁹

Hayvansal nefis güçlerinin birincisi, *şehvet duyusudur*. Şehvet duyusu, faydalı şeyleri teşvik edip zararlı şeylerden alıkoymaz.

İkincisi, *gazap duyusudur*. Gazap duyusu, arzu edilmeyen şeyleri ortadan kaldırıp nefsi egemen kılmak ister.

Üçüncüsü ise *nefs-i emmâre*dir. Nefs-i emmâre, hakikat gayesini tasfiye edip bedensel zevkler ve maddî hazlara teşvik eder.¹⁰

Kelamcılar ile filozoflar arasında cereyan eden önemli ihtilaflardan birisi de akılsal ruhun tikel bilgileri algılama tarzıdır. Tikelin tikel tarzda algılanması, tikelin şahsen belirlenmiş ve işaret edilmiş bir şekilde kendinde bilinmesi anlamına gelir. “Bu Mustafa” örneği tikel olan Mustafa'nın işaret zamiriyle nitelenerek ve şahsen belirlenerek tikel tarzda bilinmesine örnek verilebilir. Tikelin tümel tarzda algılanması ise tikelin tümel nitelikleriyle ve tümel kavramlar üzerinden bilinmesi anlamına gelir. Örneğin; tikel olan Mustafa'nın insan, Türk ve ahlaklı gibi tümel nitelikleriyle bilinmesi tikelin tümel tarzda tanımlanmasıdır. Filozoflar, akılsal ruhun tikeli tikel tarzda idrakini mümkün görmedikleri halde kelamcılar, bu durumun mümkün olduğunu savunmuşlardır.¹¹

Kelamcılara göre “Mustafa insandır.” önermesinde tümel olan insan kavramını tikel olan Mustafa'ya yükleyen akılsal nefis, bu yargıda bulunmadan önce her iki tarafı da tasavvur etmektedir. Dolayısıyla önermedeki tümel kavram gibi tikel kavramı da idrak eden güç akılsal nefistir.¹² Semerkandî'ye göre ise herkes, işaret zamiriyle nitelenerek belirlenmiş tikel şeyleri zorunlu olarak bilir. Nefis dediğimiz şey herkesin “ben” ile ifade ettiği özne olduğuna göre söz konusu tikelleri tikel tarzda algılayan nefistir.¹³

Aristoteles'e göre kenarlarında iki kare bulunan ortalı bir kare tasavvur ettiğimizde kenarlardaki iki kareyi birbirinden ayırt edebiliriz. Tasavvur edilen bu şekil, nesnel dünyada mevcûd olmadığı için söz konusu ayırt etme işlemi zihinde meydana gelmektedir.

⁷ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 186-187; *el-Meârif*, 2/763-764.

⁸ İbn Sînâ, *el-Mebde' ve'l-meâd* (Tahran: Mütessettü Mutalaât İslâmî İranî, 1984), 115-117; Alper, Ömer, *İslam Felsefesinde Akıl-Vahiy/Felsefe-Din İlişkisi: Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ Örneği* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000), 194-195.

⁹ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev: Saffet Babür-Lale Levin Basut (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2019), 36.

¹⁰ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 187; *el-Meârif*, 2/764-765.

¹¹ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 187; *el-Meârif*, 2/765.

¹² Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 188; *el-Meârif*, 2/765-766; *el-Mu'tekadât*, 67b.

¹³ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 188; *el-Meârif*, 768-769.

Kenarlardaki iki karenin yerleri aynı olamaz. Aksi takdirde bunları ayırt etmek imkânsız olurdu. Zira bu kareler, birbirinden mâhiyet farkıyla değil, mekânsal fark ile ayırt edilmektedir. Mekânsal fark ile ayırt edilmek ise cismânî şeylere özgüdür. Nefis cismânî değil, rûhânî olduğuna göre bu ayırt etme işleminin nefis tarafından gerçekleşmesi mümkün değildir.¹⁴ Aristo bu delilde cismânî özelliğe sahip tikel nesnelerin rûhânî nefisler aracılığıyla doğrudan algılanamayacaklarını açıklamak istemiştir.

Semerkindî'ye göre Aristo'nun ileri sürdüğü bu delil problemlidir. Zira bu delil, nefsin soyut bir varlık olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Oysaki kelâmcıların birçoğu nefsi, somut ve maddî bir varlık olarak tasavvur etmektedir. Ayrıca bu delilde bilme eylemi "*nesnenin zihinde meydana gelmesi*" anlamına gelmektedir. Oysaki Semerkindî'ye göre bilgi, "*nefsin manaya erişmesi*" şeklinde tanımlanmaktadır. Bütün bunlara ilaveten Aristo'nun tasavvur ettiği bu sûretin hayal gibi nörolojik bir duyuda baskılandıktan sonra nefis tarafından idrak edilmesi de mümkündür.¹⁵ Nitekim bu sayede sûret, tam anlamıyla soyut ve zihinsel olmaktan çıkacaktır.

2. SEMERKANDÎ'DE NEFSİN TİKELLERİ İDRAKİ

Semerkindî, dış duyular bulunmadan onlar aracılığıyla elde edilen bilgiler algılanabilir mi? Dış duyular bulunmadan bunları algılamak mümkünse ne kadarı algılanabilir? gibi soruların cevabını araştırmaktadır. Semerkindî bu soruları cevaplayabilmek adına öncelikle idraki objesi bakımından kategorize eder. Semerkindî, idraki; tikeli idrak ve tümeli idrak şeklinde ikiye ayırmaktadır. İdrak edilen tikel ve tümel, cevher ya da araz olabilir. İdrak edilen tikel cevher için "Mustafa", araz için de "Mustafa'nın çalışması" örnek verilebilir. İdrak edilen tümel cevher için "insan", araz için de "insan onuru" örnek verilebilir. Semerkindî'ye göre dış duyular ile tümel idrak edilemez. Zira bunlar ile yalnızca nesnel dünyada mevcûd olan şeyler idrak edilebilir. Nesnel dünyada mevcûd olan şeyler, kendine özgü olup ortaklık içermesi mümkün olmadığı için tikeller kategorisine girer. Dolayısıyla tümelin idraki yalnızca akıl ile gerçekleşir.¹⁶

Semerkindî, tikeli idraki iki kısma ayırmaktadır:

Birincisi, bir şeyin benzerini idrak etmektir. Bu idrak türü, idrak edilen obje sûret olursa tahayyül, mana olursa tevehhüm olarak adlandırılır.

İkincisi, bir şeyin kendisini idrak etmektir. Bu idrak türü ise ihsas olarak adlandırılır. Bizzat idrak edilen duyum objesinin gaip olmaması gerekir. Objesi hazır bulunması gereken duyum, müşahede olarak da adlandırılır. Nitekim müşahede de bir şeyin aynısını idrak etmek anlamına gelmektedir. Duyum, dış duyular ile idrak edilmek zorunda değildir. Duyu araçlarına ihtiyaç duymadan elde edilen idrak, müşahede özelliğini yitirmez. Dış duyular bulunmasa bile elde edilen duyum; nesnesi görülür cinsten ise *ru'yet*, işitilir cinsten ise *semi*, tadılır cinsten ise *zevk*, koklanır cinsten ise *şemm*, dokunulur cinsten ise *lems* olarak adlandırılır.¹⁷

Semerkindî'ye göre insana ait olan akılsal ruh, rûhânî eylemlerini gerçekleştirmede kendi başına yeterli olmadığı için duyuyu idrakinin yardım ve desteğine ihtiyaç duyar. Semerkindî bazı akılsal ruhları bu hükümden istisna etmektedir. Nitekim ona göre riyazet, terk-i dünya ve tecrit ile nefisini yücelten insanlar, eşyayı salt nefisleriyle idrak ve müşahede edebilmektedir. Bu durum, yalana şüphe bırakmayacak tevâtür derecesindeki haberler ile kanıtlanmıştır. Dolayısıyla dış duyular olmasa bile gerek beş dış duyunun tamamı gerekse de bunların bir

¹⁴ Semerkindî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 188; *el-Meârif*, 2/767-768.

¹⁵ Semerkindî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 188; *el-Meârif*, 2/768.

¹⁶ Semerkindî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 181; *el-Meârif*, 2/751.

¹⁷ Semerkindî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 181; *el-Meârif*, 2/751-753.

kısmıyla idrak edilen şeyler, yetkin bir nefis tarafından tek başına idrak edilebilir. Örneğin; Tanrı'nın hiçbir duyu aracına ihtiyaç duymadan yalnızca ilâhî zâtıyla görme ve işitme eylemlerini gerçekleştirmesi mümkün olduğu halde; temas, mülakat ve birleşim gibi maddî ve cismânî şartlardan münezze olmaları nedeniyle dokunma, tatma ve koklama gibi eylemleri gerçekleştirmesi muhal kabul edilmektedir.¹⁸

SONUÇ

Semerkandî, nefislerin tikelleri tikel tarzda idrakinin mümkün olup olmadığını biyolojik, psikolojik ve epistemolojik her yönüyle analiz etmiştir. Semerkandî öncelikle idrak çeşitlerini ve bilgi türlerini taksim ederek tikel bilgilerin duyu organları, tümel bilgilerin ise akıl aracılığıyla idrak edilebileceğini açıklamaktadır. O, bu hükümden bir istisna yaparak nefisini rûhânî egzersizler ile geliştiren insanların, duyu organlarına ihtiyaç duymadan, salt nefisleriyle duysal alanı idrak edebileceğini ve bu konuda mütevâtir haberlerin bulunduğunu iddia etmektedir. Nefisini arındırmış insanların bile duyu araçlarını kullanmadan yalnızca nefisleriyle tikel, duysal bilgileri idrak edebildiğini savunan Semerkandî, bu durumun ilâhî zât hakkında evleviyetle mümkün olduğunu çıkarsamaktadır. Dolayısıyla en yetkin nefse/zâta sahip olan Tanrı'nın da duyu araçlarına ihtiyaç duymadan tikel, duysal bilgileri idrak etmesi mümkün olmaktadır. Fakat şartları bakımından Tanrı hakkında muhal olan tikel, duysal bilgiler ona isnat edilemez. Bu yüzden Semerkandî, cisimlere mahsus olan temas ve birleşimi gerektirdiği için dokunma, koklama ve tatma duyularını Tanrı'dan tenzih ederken, temas ve birleşim bulunmadan da gerçekleşebilen görme ve işitme duyularını Tanrıya isnat etmektedir. Duysal alanı idrak etmek için duyu araçlarına ihtiyaç duymayan yetkin nefsin, bu araçlarla algılamanın şartlarına da ihtiyaç duymayacağı göz önüne alınırsa Allah'ın sıfatlarını ya da idrakini açıklamada naklin esas alındığı, aklın ise nakle yardımcı olarak konumlandırıldığı aşikardır. Ayrıca Semerkandî'nin yetkin nefisler hakkında ileri sürdüğü söz konusu kabiliyet, tevatür derecesinde şüphe ihtiva eden sübjektif bir tecrübeyi yansıtmaktadır.

KAYNAKLAR

İbn Sînâ. *el-Mebde' ve'l-meâd*. Tahran: Müessesetü Mutalaât İslâmî İranî, 1984.

Alper, Ömer. *İslam Felsefesinde Akıl-Vahiy/Felsefe-Din İlişkisi: Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ Örneği*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.

Aristoteles. *Ruh Üzerine*. çev: Saffet Babür-Lale Levin Basut. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2019.

Semerkandî, Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*. thk. Ahmed Abdurrahman eş-Şerif. Riyad: 1990.

Semerkandî, Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *el-Meârif f şerhi's-Sahâif*, C. 2. thk. Nazîr Muhammed Nazîr İyâd, Abdullah Muhammed Abdullah İsmail. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs. 2017-2018.

Semerkandî, Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *el-Mu'tekadât*. İstanbul: Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, 1369.

Behiştî, Ahmed el-İsferâinî. *Eltâfû'l-letâif min halli's-Sahâif*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah Efendi, 1212.

¹⁸ Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*, 180; *el-Meârif*, 2/750-751.

Karadeniz, Osman. “Heyûlâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.